

A kötetben egyaránt olvashatók hosszú, nagyobb forráscsoportot részletesen elemző tanulmányok, valamint egy-egy rövid forrásközlést, s annak kommentárját tartalmazó rövid közlemények is. Mindkét csoport közös, fontos, elengedhetetlen eleme a források közlése. Itt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy a későbbiekben talán hasznos lehet majd az olasz nyelvű források fordításának kiadása – akár önálló, kiegészítő kötetben –, hogy az olasz nyelvet nem ismerő, ám a középkori magyar történelem kutatásával foglalkozó kutatók számára is könnyen feldolgozhatóvá váljanak. Erre már csak azért is szükség lenne, mert a kötet eddig ismeretlen, máshol nyomtatásban el nem érhető forrásokat tartalmaz, melyek kiemelkedő fontosságúak a magyar medievisztika számára.

A kötet színvonalasan tárja az olvasó elé a kutatócsoport profiljába illő főbb kutatások jelenlegi állását. Több helyen kerülnek elő a további kutatás lehetséges irányvonalai, melyek mentén a Kutatócsoport tagjai a jövőben mindenen biztonnal haladnak majd. Külön kiemelendő a nagy számú külföldi szerző tanulmánya, mely ékes bizonyítéka a Vestigia Kutatócsoport élénk külföldi szakmai összeköttetésének. A tudományos kapcsolatok másik kötetbeli példája az olasz szerzők gyakori magyar szakirodalomra való hivatkozása, mely szintén a színvonalas tudományos párbeszéd bizonyítéka. A tanulmányokból ugyanakkor az is látszik, hogy a munka még koránt sem ért véget, az itáliai levéltárak igazi kincsebányák a magyar történészek számára, melyek anyagainak felderítése és feldolgozása a jövőbeli kutatás feladata lesz.

BADIK-SZABÓ TERÉZIA

Anglo-Saxon Kingdoms, Art, Word, War, ed. by Claire Breay and Joanna Story, London, The British Library, 2018* (Kiállítás a British Library-ben 2018. október 19. és 2019. február 19. között. Kurátor: Claire Breay)

A British Library hosszú éveken át előkészített, pompás nagykiállítása Nagy-Britannia történetének különleges korszakát mutatta be, azt a hozzávetőlegesen hétszáz esztendő, amelyet angolszász korszaknak nevez a történettudomány (<https://www.bl.uk/anglo-saxons>). A három angolszász törzs, az anglik, a szászok és a jütök a Kr. u. 5. század folyamán vándoroltak be a brit szigetekre, és alapvetően formálták át a szigetek népségének későrómai-kelta jellegű kultúráját. Az angolszász világ legfontosabb öröksége az óangol nyelv, amely az említett törzsekkel érkezett, és nekik köszönhetően vált uralkodóvá a térségben. A korszakot Hódító Vilmos 1066-os győzelme és trónra lépése zárja, amely gyökeresen új korszakot nyitott a szigetország kultúrájában, természetes módon teret engedve a francia befolyásnak.

A kiállítás 180 eredeti műtárgy – egytől-egyig kimagasló darab és számos újdonság – segítségével próbálta meg rekonstruálni ezt a roppant időszakot folyamatosan fókuszálva az írásbeliségben megfogható kultúra mibenlétére és változásaira. A kiegészítő jelleggel elhelyezett tárgyak – szobrok, ékszerek, pénzek, fegyverek – mellett a főszereplők természetesen a kéziratok voltak. Közük számos olyan „első” és „legkorábbi” darabbal találkozhatott a látogató, amelyek nem csupán a modern Anglia kulturális gyökerei, hanem az európai kultúra egésze szempontjából is kiemelt jelentőséggel bírnak. Ilyen volt például Szent Benedek regulájának legkorábbi fennmaradt kézírata, amely Merciában vagy Dél-Angliában keletkezett 700 körül (Oxford, Bodleian Library, MS Hatton 48; Kat. 21). De a kiállítás igazi szenzációja volt az angolszász Anglia egyik legnagyobb kincse, a Codex Amiatinus, a legkorábbi teljes latin nyelvű Biblia, amely Firenzéből, a Biblioteca Laurenzianából ezerháromszáz év után most először tért haza angol(szász) földre. Ez utóbbi kódex látványában is impozáns: rendkívül vastag, több mint ezer levélből álló kötetről van szó, amelyet különlegesen kialakított, mély tárlóban mutattak be. A Bibliáról csupán a 19. század végén derült ki

---

* Az ismertető az MTA-OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport Fragmenta Codicum Műhelyének, valamint a K 120495 számú NKFIH-program támogatásával készült.

az angolszász eredet, miután olvashatóvá vált benne Ceolfrith apát később kitörölt neve. Ceolfrith utolsó római útjára vitte magával a kötetet 716-ban, Szent Péter ereklyéjének szánta ajándéknak, ám útközben meghalt. A kódex így maradt Itáliában, a Monte Amiata keleti lábánál található San Salvatore-apátságban, amely a korabeli fontos zarándokút, a Via Francigena mentén feküdt.

A Paccard Gallery enteriőre sötétszürke tónusaival e korai századok egyszerűségét, egyben robusztus pompáját kívánta érzékeltetni. A látogatót a kezdetek-kezdetén – az első terembe lépve – a roppant brit erdőségeket ábrázoló poszterek fogadták. A tematikus egységeket bevezető feliratok világos, nyers fatáblákra kerültek. Gazdagság, ragyogás csupán néhány ékszeren – mint például a Sutton Hoo-i és staffordshire-i ásatásokból előkerült leleteken – volt látható, amelyek egyfelől mutatták az aktuálisan felemelkedő királyság hatalmát és gazdagságát, másfelől pedig ékesszólóan tanúsították a díszítőmotívumok szabad vándorlását az egyes hordozóműfajok (kódex, fegyver, ékszer) között.

A termekben végigsétálva az idő hullámzását élhette át a látogató. A 7. század elejétől kezdődően az angolszász törzsek palettáján királyságok emelkedtek föl, és hanyatlottak le – erős uralkodók adták át egymásnak a stafétabotot. Uralmuk rendszerint magával hozott egyfajta kulturális prosperitást is, mindig voltak olyan központok – főként monostorok –, amelyek éberen őrködtek a szellem vívmányai fölött. E királyságok műveltségét alapvetően határozta meg a kereszténységre való áttérés, a kontinensről, valamint az ír területekről érkező keresztény irodalom hatása. Ennek köszönhetően sajátították el az írás tudományát is. Az első könyvek főként evangéliumok, Bibliák, zsoltároskönyvek, kalendáriumok voltak. Az Európával, sőt a teljes Mediterráneummal való intenzív kulturális kölcsönhatás a virágzó időszakokban mindvégig megfigyelhető volt. Mindazonáltal a kiállítás plasztikusan megmutatta, hogy a fejlődés nem volt lineáris, egy-egy korszak erőfeszítései nem biztosították a jövő sikerét. Kulturális csúcspontokat olyan hullámvölgyek követhettek, melyek során az írástudás ismét csaknem kihalt. Alfred király a 10. század végén panaszosan úgy fogalmazott, hogy míg korábban ők küldtek tudósokat a világnak, addig manapság ők szorulnak idegenek támogatására.

A 7. század első felében Délkelet-Britanniáé a vezető szerep, Æthelberht király, Kent uralkodója fémjelzi ezt a korszakot, Canterbury ekkor válik fontos hatalmi bázissá. Nagy Szent Gergely pápa megbízásából misszionáriusok érkeznek Rómából Ágoston apát vezetésével. Egy, valószínűleg általa hozott, 6. század végi evangéliumos könyv fennmaradt, és tanúsítja, hogy milyen kódexek jelentették az első modelleket az angliai scriptoriumok számára (Cambridge, Corpus Christi College, MS 286; Kat. 8). A kódexben Krisztus életéből vett jelenetek ábrázolásai is megtalálhatók valószínűleg Nagy Szent Gergely azon rendelete jegyében, miszerint az olvasni nem tudók számára képek segítségével kell közvetíteni az evangéliumok tartalmát.

A 7. század második felében, 660-tól az északon elterülő Northumbria emelkedik fel. Az angolszász világ ragyogó periódusa ez. Írországgal és Rómával szorosak a kapcsolatok, mindkét helyről keresztény misszionáriusok érkeznek. Fontos kiindulópont volt az írországi Iona monostor, a Lindisfarne szigetén alapított új monostor (635) hozzá kapcsolódik. Ekkor alapítják Wearmouth-Jarrow-t is, amely monostor igazi szellemi központtá válik, könyvtára az egyik leghatalmasabb a korabeli Európában. A Wearmouth-Jarrow-val összefüggésbe hozható kéziratok érdekes tükröi e komplex kapcsolatrendszernek. Kiemelkedik közülük a mediterrán és ír elemeket egyaránt felmutató Lindisfarne-evangelistarium, az angolszász világ egyik legkülönlegesebb kézirata, amely ráadásul óangol interlineáris fordításokat is tartalmaz (British Library, Cotton MS Nero D IV; Kat. 30). Diszítése közös jegyeket mutat a szintén itt készített Codex Amiatinusszal. De meg kell említenünk a Szent Cuthbert-evangelistariumot is mint az első olyan európai könyvet, amely sértetlen eredeti kötésben maradt fenn (British Library, Additional MS 89000; Kat. 32). A kódex 1104-ben került napvilágra, amikor a Durham-katedrálisban felnyitották a 687-ben elhunyt Szent Cuthbert koporsóját, aki Lindisfarne püspöke volt. (Egyébként ennek a kódexnek a 2012-ben történő meg-

vásárlása adta a jelen kiállítás ötletét.) Wearmouth-Jarrow-ban élt Beda Venerabilis (672/673–735). A korszak története szempontjából kulcsfontosságú művének, a *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*nak legkorábbi példánya is valószínűleg innen származik. Az inzuláris minuszkuła írásal másolt, latin nyelvű kódex a kiállítás különleges darabja volt (Cambridge, University Library, MS K.k.5.16; Kat. 9). A Mediterráneumhoz fűződő korabeli szálak megdöbbentő tanúbizonysága egy 4. század végi, Észak-Afrikában keletkezett kézirat Szent Ciprián (†258) karthágói püspök leveleivel, melynek csupán töredékei maradtak fenn. A kódex talán a 8. században került angolszász földre, ám az sem kizárt, hogy a 669-ben Canterbury-be érkező, afrikai származású Hadrianus apát hozta magával (British Library, Additional MS 40165 A; Kat. 17).

A 8. század elején a közép-britanniai Mercia a soros a hatalmi láncban. Uralkodóját, Æthelboldot egy 736-ban született oklevél „Britannia királyá”-nak nevezi. Unokája, az erőskezü Offa (uralk. 757–796) Mercia uralmát kiterjesztette a szigetország teljes délkeleti részére. Mivel Canterbury érseke nem akarta fiát felkenni törvényes uralkodóvá, ezért Offa új – bár rövid életű – érsekséget hozott létre Mercia közepén Lichfield központtal, amely szintén fontos kulturális centrummá vált. A valóban kiterjedt és sokrétű nemzetközi kapcsolatok bizonyítékaként fennmaradt Offa idejéből egy különleges aranydinár, melynek előképe Offa kortársának, al-Mansur abbászida kalifának egy pénzérméje volt. A pénzverő – aki nyilvánvalóan nem tudott arabul – lemásolta az előkép kibocsátásának évét is, valamint a rajta található arab feliratot, melynek jelentése: „Egy az Isten, Allah” (British Museum, CM 1913.1213.1; Kat. 45). A kutatás szerint ennek semmi hitbéli jelentősége nincs – Offa keresztény volt –, sokkal inkább az aranydinár fontosságát mutatja a nemzetközi kereskedelemben: a Mediterráneumban ez idő tájt ez az érme volt a vezető pénznem. A korszak végének különleges és ugyancsak kiterjedt nemzetközi összeköttetésekről árulkodó dokumentuma Alcuin Nagy Károlyhoz szóló leveleinek gyűjteménye, melyek némelyikében Alcuin angolszász egyházi személyek utazását segíti, s a császár figyelmébe ajánlja őket (London, Lamberth Palace Library, MS 218; Kat. 48).

A 9. és 10. században a nyugati szászok kezébe kerül a vezető szerep. Nagykirályuk, Alfred (c. 871–899) elsősorban azért jelentős, mert a művészetek és a tudomány általános támogatása mellett nagyban ösztönözte az óangol írásbeliséget is. Ha valóban hozzá köthető, akkor emblematikus emléke szellemi törekvéseinek az ún. „Alfred-ékszer”, egy aranyból készült, zománcherakásos, cseppalakú tárgy, amely egy olvasáshoz használt sorkövető pálca végét díszíthette (Oxford, Ashmolean Museum, AN1836; Kat. 63). Az állatfejben végződő ékszeren körben felirat olvasható óangolul: „Alfred készíttetett engem”. Alfred unokája, Æthelstan (c. 924–939) az első, aki már mindazon területek felett uralkodik, amelyek ma Angliát és Délkelet-Skóciát alkotják, s akit elkezdene az „angolok királyának” nevezni. Alfred ükunokája, a szintén erőskezü Edgar (959–975) már egy konszolidált királyság ura. Ő az, aki az egyházat egyértelműen hatalma szolgálatába állítja. Nevéhez köthető a monasztikus reform is, melynek következtében a 10. század második felében a bencés regula határozott terjesztése kezdődik bizonyos monostorokban, és megjelenik a kontinentális zenei notáció. A viking betörések nem voltak ismeretlenek a nyugati szász dinasztia uralmának kezdetén sem, ám Alfred király 880-ban megnyugtató békét kötött Guthrummal, a kelet-angliai dánok vezetőjével. A 10. század végén ezek a támadások azonban újragezsdödtek, és 1016-ban Cnut győzelmével végzödtek. Anglia most egy olyan birodalom részévé vált, amely magába foglalta Dániát, Norvégiát és Svédország egy részét. A korszakot Hódító Vilmos már említett érkezése zárja, aki a gyermektelen Hitvalló Edward (1042–1066) halála okozta trónöröklési bizonytalanságot fordította a maga előnyére. Emblematikus záródarabja az angolszász Angliának a Domesday Book, a Hódító Vilmos parancsára, nagy akribiával készített fölmérés, amely tükrözi azt a prosperáló világot, amely az angolszász kor végén a szigetország volt (The National Archives, E 31/2/2; Kat. 161). A benne szereplő települések többsége ma is létezik.

A szóban forgó tárlat valójában két kiállítás. Egyfelől valóban az angolszász világ műveltségének bemutatása a fent vázolt gondolatmenet alapján, másfelől azonban kétségtelenül egyfajta óangol-nyelvemlékkiállítás is. Miként szó volt róla, az óangol írásbeliség kibontakozása Alfred király (c. 871–899) uralkodásához köthető, aki nagy hangsúlyt fektetett a műveltség támogatására, azon belül is a vernakuláris írásbeliség előmozdítására. Ekkor válik az óangol rendszeres formában irodalmi nyelvvé, egyanrangúvá a latinnal. Ezen a ponton érezhető volt egy határozott váltás a kiállítás gondolatmenetében: mint amikor egy patak váratlanul tóvá szélesedik. A kronológia jegyében előrehaladó, a történeti és kulturális jellegzetességeket egyenletes ütemben bemutató ábrázolásmódot hirtelen felváltotta az óangol nyelvemlékek seregszemléje, méghozzá tematikus csoportosításban, kiegészítve a latin nyelvű irodalom termékeivel is. Az óangol szál persze szükségszerűen már az elejétől végigkíserte a kiállítást, méghozzá koránt sem csupán latin betűs változatban – hiszen a latin írás csupán a 7. században, a kereszténységre való áttéréssel jelenik meg ismét a brit szigeteken –, hanem rúnairással is. Az óangol legkorábbi emléke egy rúnairással írt rövid szöveg az 5. század második feléből, amely egy halotti urnán található (British Museum, BEP 1963,1001.14; Kat. 2). A rúnairást folyamatosan használták egészen a 9. századig, elsősorban tárgyakon, rövidebb feliratok számára. A latin írás és a rúnairás találkozásának érdekes példája a Ruthwell Cross, egy monumentális kőkereszt Dumfriesshire-ben (Kat. 88). A keresztet a 8. századra vagy a 9. század elejére datálják. Egyik oldala evangéliumi jeleneteket ábrázol Krisztus alakjával a középpontban, másik oldalának sivatagi vonatkozásai – köztük Remete Szent Antal és Szent Pál találkozása – az aszketikus életre utalnak. A rúnairás néhány soros óangol költeményt ad, amely szoros kapcsolatban áll a *Szent Kereszt Alma* (*The Dream of the Rood*) című verses művel; összefüggéseikből az óangol orális költészet létezésére lehet következtetni. A *Szent Kereszt Alma* – benne a Kereszt agóniájával Krisztus megfeszítésekor – megtalálható egy másik kiemelkedően fontos óangol nyelvemlékben, a Vercelli Bookban is a 10. század második feléből, amely kódex egyébként homiletikai jellegű prózai műveket, köztük pedig hat verset tartalmaz (Vercelli, Biblioteca Capitolare, MS CXVII; Kat. 87). A kötet a 12. század elején egy zarándokut alkalmával kerülhetett az észak-itáliai Vercellibe, a kiállítás volt az első alkalom, hogy hazalátogatott. Mellette állították ki az angolszász időkorszak legjelentősebb irodalmi emlékének, a *Beowulf* című epikus műnek egyetlen, 10. század végi kéziratát (British Library, Cotton MS Vitellius A XV, Kat. 86). A szövegbe a látogatók ó- és modern angol nyelven is behallgathattak. A *Beowulf* egyébiránt igen érdekes, ám a korszak irodalmára fölöttébb jellemző kontextusban található a kódexben, egy, a távoli kelet csodáiról szóló mű, a bibliai Judit könyvének verses változata, Szent Kristóf mártíromsága – ebben a szent kutyafejű óriás – és Nagy Sándor Arisztotelészhez szóló levele társaságában, amelyben a makedón uralkodó szintén Afrika és India furcsa kreatúráiról számol be. Az óangol nyelvemlékek között a költemények mellett (Vercelli Book, Junius Manuscript, Exeter Book) glossariumok, evangélium- és zoltárfordítások, bibliai könyvek és antik szerzők – például Boethius – fordításai kaptak még helyet, de megemlíthető Ælfric latin grammatikája és orvosi könyvek is. Az óangol fordítások a korszakban nagyon sokszor interlineáris formában jelentkeznek latin nyelvű szövegek fölött, a dolog jellegéből fakadóan gyakran nem is a teljesség igényével. A legkorábbi fennmaradt angol nyelvű levél 920 körülre datálható. Valamivel később Edgar király földet ajándékoz Æthelwold püspöknek, mert lefordította Szent Benedek reguláit latinról angolra.

A kultúra folytonosságát mindazonáltal a normann hódítás sem szakította meg. Három pompás zoltároskönyv tanúsítja ezt, amelyet a kiállítás záró szakaszában helyeztek el: az Utrecht, a Harley és az Edwin Psalter. A két utóbbi az első derivátuma speciális változtatásokkal. Az Utrecht Psalter Reimsben készült 825 körül (Utrecht, Universitätsbibliothek, MS 32; Kat. 137). Különlegessége, hogy gyökeresen új illusztrációs technikával él, rendkívül részletesen ábrázolja a tartalmat, egyfajta vizuális kommentárt ad a zoltárokhoz sorról-sorra, s mindezt színezetlen tollrajzokkal teszi. A Harley Psalter Canterbury-ben keletkezett kétszáz évvel később, a 11. század első felében – az

Utrecht Psalter nyilvánvaló hatása alatt (British Library, Harley MS 603; Kat. 138). Átveszi annak szövegtagolását (háromhasábos), illusztrációs módszerét, a narratív bemutatást és a vonalas tollrajz alkalmazását. (Ez esetben azonban azt színekkel is élénkíti.) Modern elemnek számít, hogy az Utrecht Psalter kapitálisai helyett ebben a kódexben minuszcula írást használtak, valamint előző Gallicanum-változata helyett Szent Jeromos zsoltafordításai közül a Romanumot használták, ami Angliában elterjedtebb volt. Az Utrecht Psalter második másolata az Edwin Psalter, amely Canterburyben készült újabb száz év múlva, 1150 körül (Cambridge, Trinity College, MS R.17.1; Kat. 139). A kódex jóval komplexebb alkotás, mint a két előző, ugyanis Jeromos mindhárom zsoltafordítását tartalmazza, valamint interlineáris glosszákat anglo-normann franciául és óangolul. Utóbbiak tanúsítják, hogy az óangol a normann hódítás után is használatban volt.

Végül meg kell említenünk a történeti forrásokat is, amelyek szintén helyet kaptak a kiállítás gondolatmenetében a megfelelő pontokon. A korszak alapvető forrása Beda Venerabilis történeti műve, valamint az angolszász krónika. A politikátörténetet az említett királyok uralkodását végigkísérő hivatalos oklevelek, egyezmények, levelek is dokumentálják, de fontos források a fennmaradt törvénygyűjtemények is.

A tárlat természetesen kiállítástechnikai kérdéseket is felvet. A modernitás állandó problémája a szövegek ideális mennyisége. A „túl sok” szöveg ma már nem szívesen látott jelenség, hiszen – úgymond – nem látogatóbarát. Minden gyűjtemény, múzeum és kiállítóhely a maga módján próbál megfelelni ennek a valójában negatív elvárásnak. A British Library kiállításában – a fentieknek megfelelően – meglepően rövid összegző feliratokat láthattunk. Az egyes tematikus csoportokat pár sornyi szövegek vezették be. Ez valóban nagyon kényelmes volt. Ám így a fő narratíva azon részleteit, amelyek klasszikus formában ugyancsak az összegző táblókban szoktak helyet kapni, a tárgyfeliratokban kellett „elrejtetni”. Utóbbiak tulajdonképpen csakis ezt tartalmazták: szigorúan véve olyan információkat csupán, amelyek az adott kéziratban/tárgyban a gondolatmenet fő sodrába tartoztak. Más, a tárgyra vonatkozó adatokat nem. Ez az eljárás mód első pillantásra nagyon tetszetős, valóban gazdaságosabbnak tűnik, ám ugyanakkor azt eredményezi, hogy – amennyiben részleteket is meg kíván tudni a fő narratíváról – a látogató valóban kénytelen az összes feliratot elolvasni, nem suhanhat át fölöttük csupán az összegző táblák elolvasására hagyatkozva. Ez utóbbi kiállításlátogatási módot ugyancsak nehezítette, hogy a tárgyfeliratokban ezúttal nem nevezték meg pontosan a tárgyat, a kéziratok esetében nem adták meg a pontos címet. Ehelyett mottószerű megfogalmazások álltak a tárgyfeliratok élén, amelyek ismétlően a fő gondolatmenetet emelték ki, abba illeszkedtek. Következésképpen a látogató megint csak kénytelen volt elolvasni a teljes feliratot, hogy megtudja, mi is van az adott kéziratban. Az adatszerűség kerülését szolgálta továbbá, hogy az őrzőhely, a keletkezési hely és idő apró betűkkel foglalt helyet a tárgyfeliratok alatt. A látogatónak ismétlően nehezített dolga volt, ha az adott kéziratot gyorsan el akarta helyezni térben és időben. Mindez természetesen érthető, ám végső soron sokkal több munkára kényszeríti azokat, akik nem csupán foszlányszerű benyomásokat szeretnének szerezni egy kiállításon. A címek hiánya, a dátumok és helyek elrejtése pedig homályossá teszi az alapvetően jól tagolt és logikus felépítésű mondanivalót. Az olvasás nehézségeit kétségtelenül kiválóan ellensúlyozták a képernyők, amelyeken az adott terület szakértői mondták el a legalapvetőbb tudnivalókat egy-egy téma kezdetén. A belehallgatás (zene, versek) lehetőségei pedig tovább színesítették az élményt, amelyet a kódexkészítésről, valamint a Domesday Bookról készített kisfilm is kiegészített.

A kiállítás katalógusában összegző tanulmányok, valamint részletes kódex- és tárgyleírások találhatóak. Érdekes, hogy a szerkesztők egy átmeneti formát választottak, a tanulmányokat egyáltalán nem kísérik lábjegyzetek és bibliográfiai hivatkozások, csupán a tételleírások mellett vannak bibliográfiai tételek. A szerzők rendszeresen felhívják a figyelmet az attribúciós nehézségekre, amelyek ennek az idő által olyannyira megrostált emlékműnek minden szegmensét érintik: amennyiben egy-egy kézirat nem hordoz magán konkrét támpontokat (hely, évszám, személynevek), minden

besorolási kísérlet vagy hatásmechanizmus-felvázolás rendkívül problematikus. Nehezíti az attríbutiót például az ír emlékanyaghoz való nagyfokú hasonlóság. (A tisztán látást ezen a téren egykor akadályozták az angol-ír politikai ellentétek is, amelyek lecsapódtak e régi anyag vizsgálatában.) Különleges szegmense a témának az inzuláris írás fejlődése, amelynek finomhangolását ugyanezek a körülmények nehezítik. A katalógus szerzői mindenestre folyamatosan hangsúlyozzák, hogy az angolszász műveltséget messzemenően formálták az Írországgal, az európai kontinenssel – különösen Rómával – fennálló kapcsolatok.

ZSUPÁN EDINA

Bobory Dóra, Batthyány Boldizsár titkos tudománya, Alkímia, botanika és könyvgyűjtés a tizenhatodik századi Magyarországon, L'Harmattan Kiadó, 2018 (Mikrotörténelem, 7). 340 p.

Batthyány Boldizsár a 16. századi magyar művelődéstörténet egyik legizgalmasabb figurája. Kora egyik legműveltebb arisztokratája volt, aki mecenatúrája révén több szempontból is a kor európai kultúrájának legjavát hozta el Magyarországra, németújvári és szalónaki udvarába, gyakorlatilag háborús körülmények közepette. Jelentőségéhez képest viszonylag kevesen kutatták a 20. században, inkább csak rövid összefoglalók jelentek meg életéről és udvari kultúrájáról, annak csak egy-egy vonatkozását (pl. Carolus Clusius-szal való kapcsolata, könyves kultúra) kezdték mélyebben feltárni. Bobory Dóra monográfiája az eddigi legrészletesebb összefoglalást nyújtja Batthyány életéről és a természetfilozófia azon ágairól, melyeket a leginkább művelt a főúr és környezete. A könyv előzménye a szerző disszertációján alapuló angol nyelvű monográfia, *The Sword and the Crucible* (Newcastle upon Tyne, 2009): ezt nem egyszerűen magyarra fordította Bobory, hanem új levelek és levelezés-kiadások (elsősorban *Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin levelei 1538–1575*, szerk. Terbe Erika, Bp., 2010), illetve friss nemzetközi szakirodalom bevonásával fejlesztette tovább és bővítette terjedelmileg is. A *Mikrotörténelem* sorozat 7. darabja a monográfia, és a Prologus egyrészt e módszertan, a mikrotörténet-írás előnyeit taglalja: Batthyánynak valóban több olyan „életvilágát” fel lehet tárni, melyekben jól tükröződik a magyar és európai művelődéstörténet számos átfogóbb jelensége. Az az elsődleges forráscsoport pedig, melyre a szerző „kizárólag” támaszkodott, Batthyány sok történelmi viszontagságon keresztülment, de még mindig kiterjedt és soknyelvű magánlevelezése (elsősorban itt: MNL OL P 1314). Megjegyzendő, hogy azért tapasztalataim szerint más, a Batthyány-udvartartáshoz kötődő dokumentumokból is (pl. P1313 több dokumentuma) nyerhetők témánkba vágó adatok.

Az I., életrajzi fejezetnek mind a címe – „Egy élet lenyomatai” –, mind első bekezdése hangsúlyozza, hogy Batthyány élete a fenti forrásproblémák miatt csak mozaikosan ismerhető meg, óhatatlanul számos kérdés és fehér folt marad az életrajzban. Ehhez képest viszonylag színes és részletes történetet nyújt a fejezetnek legalábbis az első, nagyobbik fele, mely Batthyánynak nagybirtokossá válása (1570) előtti gyermek- és ifjúkorát tekinti át. Ami a tanulóéveket illeti, a főleg nagy-nagybátyja, Ferenc bán németújvári udvarában nevelkedő Boldizsár mellé több, különböző nemzetiségű tanítót fogadtak; Bécsben is tanult, a legmeghatározóbb és a magyar főúri világ viszonylatában is egyedi élménye viszont franciaországi útja volt (1559–1561), ahol megtapasztalta a francia udvar, a Párizsban tartózkodó soknemzetiségű értelmiség és az elmégesedő vallásháborúk miliójét. Az életrajz fehér foltjait harmonikusan egészíti ki több kisebb kitérő, mely Batthyány korát, környezetét mutatja be, például Jean Aubry könyvkereskedő ízlésformáló tevékenységét, vagy a korabeli főúri öltözködést. Van azért néhány olyan adat vagy feltételezés, melyet nem támaszt alá hivatkozás (pl. az, hogy valószínűleg a bécsi udvarban szolgált Franciaország után [55].); nagyobb probléma, hogy valójában mind Boldizsár 1542-es „valószínű” születési éve, mind pedig fia, a későbbi II. Ferenc 1573-as születése erősen kérdéses azoknak a figyelembe nem vett adatoknak a tükrében, melyeket Koltay András gyűjtött össze genealógiájában (*Batthyány Ádám...*, Győr, 2012,